

УДК 130.2:141.7(821.161.1.09)

DOI <https://doi.org/10.32782/hst-2025-23-100-11>

ФЕНОМЕН ЖАХЛИВОГО У ЖИТТЄТВОРЧОСТІ М. ГОГОЛЯ: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

РАДІОНОВА, НАТАЛІЯ¹

Анотація

Статтю присвячено дослідженню культурно-антропологічних аспектів структурування життєвого світу людини з акцентом на ролі жахливого у буттєвих структурах особистості. Особливий фокус здійснено на суспільних модифікаціях феномену жахливого в історичній ретроспективі та рамкових умовах сьогодення українського народу, коли жахливе набуває онтологічного статусу у моделях життєтворчості у воєнну добу. Дослідження феномену жахливого, здійсненого у ландшафтах життєтворчості українського екзистенційно-антропологічного філософа, подолання у суспільній свідомості українців догматичного розуміння якого як російського письменника, відбулося вже за часів незалежності. Внутрішня драма М. Гоголя, яка оберталася мукою пошуків власної ідентичності, сьогодні ініційована військовою агресією російської федерації, направленої проти державності, свободи, незалежності та права на вільний вибір України, що має всі ознаки неприхованого ресентименту. Гоголівська опозиція живого/мертвого, прекрасного/жахливого посилює свою актуальність у практиках сьогодення, як протистояння українського живого світу мертвому російському. Феномен жахливого осмислюється і інтерпретується М. Гоголем як складне соціокультурне утворення, що має вкорінену в глибинних пластах етнонаціонального буття специфіку переживання досвіду жахливого. Філософія жаху М. Гоголя має декілька інваріантів: жах як естетичний ефект страху «прозоріння» Іншого в собі або набуття «забороненого знання»; жах як трансгресія межі між живим/мертвим, тілесним/сакральним; страх як осереддя людського досвіду; страх як механізм маргіналізації тощо. Феномен жахливого автор намагаються досягнути на декількох рівнях – містичному («Вій»), соціальному («Ревізор»), екзистенційному («Шинель»); метафізичному («Мертві душі»). Жахливе постає не тільки у літературній творчості, але й у життєвому проєкті митця, свідченням чого є його епістолярна спадщина, релігійні пошуки та життєві кризи і спроби самотворення збережені в духовній біографії та автобіографічних текстах. З'ясовано, що діалектика прекрасного і жахливого в творчості М. Гоголя представлена як співбуття світу «живих» і «мертвих» душ у онтологічній перспективі постколоніальної піднесеності українського світу і особистісно-екзистенційних пошуків власної ідентичності. Осягнення жахливого для Гоголя є способом не тільки філософсько-літературного пізнання дійсності, але й підсумком особистої екзистенційної роботи у практиках власної життєтворчості.

Ключові слова: людина, культура, життєтворчість, соціальна реальність, війна, страх, жахливе, агресія, етнос, нація, філософія спротиву, М. Гоголь.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Війна завжди була і залишиться найбільшою і найскладнішою соціальною травмою, яку вимушене переживати людство, бо війна є джерелом породження колективного страху, агресії, відчаю, зневіри. В реаліях війни, коли страх за власне життя та життя близьких перестає бути лише емоційною реакцією на жахіття війни, а вкорінюється у всі буттєві структури індивіда, стає невід'ємною складовою повсякденної реальності українського соціуму, поняття жахливого у своїй сумарності набуло смислового відтінку у модусі від руйнівних до терапевтичних глибоко екзистенційних інтерпретацій. Етична вимога толерантності, метафорика оновлення, конструю-

вання образу Іншого, культура миру і філософія ненасильницького спротиву не тільки визначили концептуальні засади української Формули миру, але й викликали суспільний інтерес до рефлексій жахливого у просторі сучасного кіномистецтва, філософської прози, поезії, візуальних мистецтв. В цьому аспекті варто відзначити, що передумови суспільного подолання та засудження агресії як ідеології і практики руйнування людського буття закладені у глибинних пластах колективної свідомості. Мова йде про досвід переосмислення природи зла, страху, відчаю та зневіри у багатовимірності інтерпретацій феномену жахливого як у світові так і вітчизняній філософській, літературній та мистецькій традиції. У життєтворчості М. Гоголя феномен жахливого осмислюється як досвід складних переживань «вселенського жаху» та спроба зрозуміти межу між живим/мертвим, надлюдським – людським – нелюдським у викликах нескінченно досконалого і гармонійно вла-

¹ Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди (Харків, Україна)
E-mail: radionova_natali@i.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7624-5539>

штованого біблійного світу. Безперечно, Гоголь був не єдиним, хто помітив дисбаланс теологічної логіки добра і зла у реальному світі. Філософські рефлексії амбівалентності прекрасного/жахливого наявні у Е. Берка, І. Канта, Е. К'єркегора, З. Фрейда, Ж. Лакана та ін. Яскраві літературні інтерпретації жахливого здійснені Г. Лавкрафтом, Е. По, Мері Шеллі та ін.

Діалектика прекрасного і жахливого в творчості М. Гоголя представлена як співбуття світу «живих» і «мертвих» душ у онтологічній перспективі постколоніальної піднесеності українського світу і особистісно-екзистенційних пошуків власної ідентичності, а також варто відзначити, що осягнення жахливого для Гоголя є способом не тільки філософсько-літературного пізнання дійсності, але й підсумком особистої екзистенційної роботи у практиках власної життєтворчості.

Дослідження феномену жахливого у сучасному українському науковому дискурсі здійснені в літературознавчих студіях з оптикою на міфологію, фольклор та етнографію, а також у культурологічних розвідках та культурно-антропологічних, як естетичні та екзистенційні інтерпретації способів людського буття. В контексті даного дослідження феномена жахливого у творчості М. Гоголя заслуговують на увагу праці таких українських дослідників як В. Агеєва, Ю. Барабаш, О. Забужко, С. Крилової, І. Лисого, Т. Лютий, Н. Хамітова та ін.

Методологія дослідження. У статті з метою виявлення специфіки творчого осмислення феномену жахливого як унікальної форми пізнання досвіду загальнолюдського та особистісно-екзистенційного буття в координатах християнської віри та філософії зневіри і самотності у моделях життєтворчості М. Гоголя, застосовано комплекс методологічну програму, яка дозволяє поєднати феноменологічний, герменевтичний, культурологічний та естетичний аналіз з нарратологічним, символічно-міфологічним та постколоніальним підходами із залученням психоаналітичного методу та процедур антропологічної редукції та інтерпретації.

Об'єкт дослідження. Форми репрезентації жахливого у людському бутті

Предмет дослідження. Культурно-антропологічні, психологічні та релігійно-містичні коди інтерпретації жахливого у житті й творчості М. Гоголя.

Метою даного дослідження є філософсько-антропологічний аналіз феномену жахливого, як

своєрідної культурно-антропологічної і етичної рефлексії людського буття як інтерпретації межового досвіду зустрічі з Іншим у життєтворчості М. Гоголя.

Завдання дослідження: проаналізувати в культурно-антропологічній перспективі гоголівську концепцію «вселенського жаху», як найсильнішого виду страху перед невідомим у життєвих практиках М. Гоголя, що дозволить уникнути редукції смислів цього концепту виключно до суб'єктно-психологічного рівня та розглянути його на більш глибокому – екзистенційно-антропологічному, з урахуванням специфіки етнокультурного досвіду українського народу.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів.

В найбільш очевидному сенсі переживання психосоціальних наслідків війни є рухом вперед, але щоб не наражатися на пастки (психологічні, ідеологічні, політичні тощо) потрібна свобода духу, що перевершує людські сили. Як слушно зауважує Ю. Крістева «справжньої причиною страху називають звірства війни, але її насильницька квазімістична постійність піднімає його з рівня політичної чи навіть соціальної випадковості (де він був би наслідком гноблення) на інший рівень; страх стає знаком людяності, тобто заклик до любові» (Kristeva, 1982, с. 142).

Проте, людині щоб відчутти силу духу, потрібно здійснити емоційно-вольовий акт повернення в дійсність, в якій комплекс екзистенційних категорій (страждання, відчай, страх скінченності тощо) дає поштовх нескінченності руху. Наскільки би парадоксальним це не було, війна стає джерелом оновлення, онтологічно визначений у загальновідомому вислові: війна – батько всього,... вона робить одних рабами, а других – вільними людьми, який вірогідно належить Герекліту. Навіть в жахливому сьогодні, коли війна сприймається виключно як катастрофа, для розуміння культурної і соціальної динаміки варто враховувати і цей гереклітівський ракурс. Війна (фізична, інтелектуальна, культурна, соціальна тощо) виявляє межі людського страху, а також відкриває нові горизонти для мужності Бути.

Доля української культури і української людини є такою, що вона не народжується і не зростає у спокої, а гартується у боротьбі. Не останню роль в формуванні автентичного ціннісно-смыслового Універсуму української культури відіграв М. Гоголь, але визнання його українства відбулося лише в останні роки. Змістовний

фокус «гоголівського питання» в просторі української культури підсилюється наступним уточненням І. Лисого: «тяглість культурних процесів недержавної нації ускладнюється незахищеністю її культури, набуваючи «пунктирної» реалізації» (Лисий, 2004, с. 221). Хоча полеміка с приводу того, яка у Гоголя душа – «хохляцька» чи «москальська» велася ще за його життя (П. Куліш, Т. Шевченко, В. Белінський), крок «у напрямку до Гоголя», як поетично резюмував Ю. Барабаш, був зроблений Д. Мережковським, Д. Чижевським, Г. Грабовичем, К. Мочульським, Є. Маланюком, М. Шлемкевичем. Саме ці дослідники в творчому доробку М. Гоголя починають відкривати «нескінченого», «невидимого» і «невідомого» екзистенційно-релігійного філософа (Култаєва, Радіонова, 2023, с. 32–35). Переосмислення творчості М. Гоголя як унікального літературного явища української культури, що остаточно відмежовує його від жанру соціальної сатири, куди його спрямувала ідеологічно заангажована радянська критика, відбулося у дослідницькій перспективі літературної антропології. Такий підхід на думку О. Галети, – «уможливлює розгляд художньої літератури як особливої культурної дії, спрямованої до колективної та особистої ідентифікації» (Галета, 2023, с. 11).

Зауважу, що для української барокової літературної традиції, філософську обрмку якої здійснив Г. Сковорода, визначивши специфіку культурного профілю української філософської прози доби модерну (Радіонова, 2025), а також для німецького романтизму характерним є спосіб артикуляції ідентичності шляхом використання філософсько-естетичного прийому поєднання бінарних пар, які формують діалектичну або символічну єдність, а також засвідчують неможливість однозначного буття. Дар духовного зору властивий М. Гоголю дозволив йому відчути напружену єдність антиномічної структури світу, побудувавши таким чином не лише центральну поетику своїх творів, але й визначив власну життєву стратегію як шлях до Абсолюту через суперечність. Безперечно, у гоголівських образах Панночки-відьми, Вія, Чорта простежується магійний ідеалізм Новаліса, романтична гуманістична містика Гете і Гофмана, суть естетичної програми яких полягає не у створенні, а прозорінні Іншого (Шалагінов, 2013, с. 329). Філософія жаху М. Гоголя має декілька інваріантів: жах як естетичний ефект страх «прозоріння» Іншого в собі, на кшталт магійного ідеалізму Новаліса або «забо-

роненого знання» у М. Фуко; жах як трансгресія межі між живим/мертвим, тілесним/сакральним у стилі філософії еротизму Ж. Батая; страх як осереддя людського досвіду та ефект присутності (Гуссерль, Мерло-Понті). У відповідності до поставленої мети найбільш герменевтично наближене розуміння суті жакливого у життєтворчості М. Гоголя дає певна кореляція його літературних образів з розумінням смерті як екзистенційної події (К'єркегор), а також жаху як механізму маргіналізації Іншого (Ю. Крістева). У цій оптиці логічно постає основна мета М. Гоголя відкрити горизонти нескінченного «живої душі» української нації, яку автор реалізує у своєрідній літературно-філософській манері поєднання світла і темряви, прекрасного і жакливого, земного і небесного, ірраціонального і раціонального.

Не випадково, що Гоголівська поетика слова виявилася для тогочасної російської свідомості за межею сприйняття смислу. Навіть такий прискіпливий російський критик як В. Белінський не зміг побачити, що Гоголь у фіналі «Тараса Бульби», зауважує В. Агеєва: «говорить не про край чи народність, тим більше не про «плем'я», а таки про націю» (Агеєва, 2025, с. 86). Можливо, мовна двоїстість М. Гоголя, яка сприймалася у російських літературних колах як малоросійський діалект російської, заважала В. Белінському розгледіти у гоголівській магії мови ретельно прихований за міфологічними образами та етно-антропологічними розмислами дух спротиву українського народу, а скоріш за все – нарратологічність мислення колонізатора. Крім того, як пише Ю. Барабаш: «для Гоголя аж ніяк не було секретом принизливе, упосліджене становище української мови, української культури в імперії. Ішов фронтальний наступ самодержавної влади на українську школу, українську книгу, українську мову» (Барабаш, 2015, с. 3–46). Гоголь тонко відчував, що чарівний, розкішний, сонячний літній день рідної Малоросії поглинається жакливою тишею колоніального існування. Відчуття космічного жаху за долю рідного краю, що посилювалося внутрішнім жахом смерті, який переслідував Гоголя з самого дитинства, визначає опозицію живого/мертвого, автентичного/неавтентичного буття в творчості й у життєвих практиках письменника. Можливо, саме страх й виступає рушійною силою, яка визначає духовну відданість Гоголя пошукам «живої душі». Як зазначає Е. Северино: «відданість універсальному та об'єктивному є найрадикальнішою фор-

мою екзистенційної та суб'єктивної відданості» (Северино, 2023, с. 322). За переконанням Гоголя призначення людини полягає в тому, щоб наповнювати життя духовним світлом краси і добра. Саме тому, Гоголь сконцентрував свою увагу на виявленні «вульгарності вульгарної людини», «банальності банальної людини», пошуку «живої» душі у мертвенності знелюднення крізь призму категорії жаху як фундаментального стану людини перед абсурдом і духовною порожнечою тогочасного російського суспільства («Шинель», «Мертві душі», «Вибрані місця із листування з друзями»). Як не парадоксально «Вибрані місця із листування з друзями», виявилися найбільш цензурованою книгою Гоголя (було викинуто п'ять найважливіших листів, які повинні були скласти життєво важливу структуру книги, а всі інші, які були присвячені жахам миколаївської реальності були значно скорочені). Одним із вердиктів винесених з боку офіційних органів, Гоголь помилився, коли виніс на загальний огляд різні соціальні, економічні та моральні проблеми Росії. Дух офіційної народності вимагав, щоб Росію вихваляли такою, якою вона є, а не такою, якою вона може чи повинна бути. Один з вилучених творів мав заголовок «Жахи і жахи Росії» (Wojanowska, 2002, с. 344).

Отже викриваючи жахливе становище тогочасної людини, Гоголь артикулює тотальний страх як інструмент політики і психологічної війни царського уряду проти «живих» душ, як механізм маргіналізації Іншого. Якщо образ паночки-відьми («Вій») можна розглядати як симптоматику несвідомого Реального, яке проривається крізь символічне, то у «Вибраних місцях...» жах можна визначити як зустріч з реальним, що не піддається символізації, бо «бреше повсякчас, цей Невський проспект...» (Гоголь, 2009, с. 36). «На щастя», – пише К'єркегор, – «існування є найбільш милосердним і вірним, ніж стверджують мудреці, бо воно нікого не виключає, навіть незначних людей, воно нікого не обманює, бо у світі духу обманюється лише той, хто обманює себе сам» (К'єркегор, 2025, с. 145). Росія як простір страху, абсурду і деградації викликає у Гоголя екзистенційний жах порушення космічного порядку. Він пише: «сам демон засвічує лампи для того тільки, щоб показати все в несправжньому вигляді» (Гоголь, 2009, с. 36). Культурний камуфляж корупції, брехні, страху який є не тільки спокусою, але й нормою існування «мертвого» світу, на думку М. Гоголя, потребує найшвидшого ліку-

вання. Його терапевтичні прописи ґрунтуються на філософсько-антропологічному аналізі поняття дія, адже є дії, котрі приводять до спасіння і дії результатом яких є неминуча загибель. Зокрема, автор висвітлює, на прикладі моделі мікро імперії («Ревізор»), дію, яка приводить до духовного занепаду, змальовуючи абсурдний простір безнадії і зневіри через метафору «мертвих» душ («Мертві душі»).

Жахливе у творчості М. Гоголя, повторюючись у різних словесних формах, репрезентує себе у життєвих практиках автора, стверджуючи себе шляхом певної смислової ревізії категорії прекрасне в фокусі від «моральної краси» до «духовної насолоди». Варто зазначити, що глибинна екзистенційна тривога від пошуку Божої присутності в власному житті набуває у життєтворчості М. Гоголя («Записки божевільного», «Роздумування про Божественну Літургію») онтологічної самотності у її крайньому психологічно-містичному прояві. Тонка організація психіки М. Гоголя визначає специфіку творчих прозрінь, а також пояснює його схильність до меланхолії та депресії з самого дитинства. Варто зазначити, що в історії роду М. Гоголя генетично було закладено три основних лінії як можливих інваріантів у напрямку до самопізнання. Перша лінія була по роду батька – священицька; друга – визначала приналежність до козацького роду; третя – визначала схильність до мистецтва, як по материнському так і по батьківському роду (Михет О., Михед П., 2024, С. 308–309). Крім того, на генетичному рівні для роду Гоголів характерна було двомовність, що й не давало Гоголю остаточно визначитися з тим яка його душа навіть й тоді, коли він відмовився від польської частини свого прізвища.

Варто наголосити, що кожна стратегія життєтворчості утворює внутрішню вертикаль ступенів погодження загального/особистого, з якої й починається сходження до бажаної моделі життя.

У хворобливій уяві М. Гоголя вимальовується місіонерське завдання вказати шлях людству до справжнього життя через «споглядання самого себе в середині себе», як найбільш продуктивного засобу інобуття з Богом. Він пише: «Є голос, який наказує нам, голос, що перед ним нікчемний наш мізерний ум» (Гоголь, 2010, с. 54). Як слушно зауважує С. Бенвенуто: «Велика кількість спокус полягає у спонуканні до надмірного релігійного завзяття» (Бенвенуто, 2021, с. 25).

Підсумовуючу відповідь на творчі відкриття у саморефлексії істинності віри, які мають

силу вирішального акорду у життєтворчості М. Гоголя, можна збагнути через його сучасника С. К'єркегора: «Віра – це найвища пристрасть у людині. У кожному поколінні, мабуть, є багато тих, хто взагалі не приходить до неї, але ніхто не йде далі. Я не беруся вирішувати, чи є в наш час багато тих, хто не відкриває її для себе. Я можу поспиритися лише на себе, і не можу приховувати того, що мені ще багато належить зробити, однак я не бажаю обманювати ні себе, ні велич, звівши його до чогось незначного, до певної дитячої хвороби, якої треба бажати якнайшвидше позбутися. Але життя має достатньо завдань і для того, хто не прийшов довіри, і якщо він щиро любить її, то його життя не буде змарнованим, навіть якщо він ніколи не стане таким, як той, хто відчув і збагнув найвище» (К'єркегор, 2025, с. 170).

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Таким чином, жажливе у життєвій моделі та у творчості М. Гоголя не зводиться до зовнішніх страхів, а цілком в душі романтичного розуміння, є формою відкриття реальності, що приходить з середини та є проявом внутрішньої порожнечі «мертвої» душі, часто набуваючи апокаліпсичного характеру. Жахливе у моде-

лях життєтворчості митця розуміється як екзистенційний досвід пробудження від зіткнення з абсурдністю реального світу, а також глибинний механізм наближення до пізнання Бога. Не випадково Гоголь застосовує філософський режим розрізнення дихотомії і трансцендентального. Внутрішня діалектика жахливого/прекрасного у ландшафтах життєтворчості українського екзистенційно-антропологічного філософа дозволяє осмислити межу між реальністю та ілюзією російської імперії, яка обернулася трагедією та відчуженням людини. Досвід переживання жахливого становища українського світу в реаліях «мертвенності» тогочасної російської буденності Гоголь передає через суб'єктність образу автора, що визначає етичну спрямованість до духовної реконструкції на засадах благ небесних. Подальше дослідження творчості М. Гоголя в оптиці подолання у суспільній свідомості українців догматичного розуміння його як російського письменника, є важливим завданням відродження національного культурного спадку. Гоголівська опозиція живого/мертвого, прекрасного/жахливого посилює свою актуальність у практиках сьогодення, як протистояння українського живого світу мертвому російському.

Список використаних джерел

- Агєєва В. За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини. Вид. 2-ге, виправлене, Київ : Віхола, 2025. 371 с.
- Бадью А. Етика. Нарис про розуміння зла. Пер. з фр. В. Артюха та А. Рєпи – 2-ге вид., змін. Київ: КомуБук, 2019. 216 с.
- Барабаш Ю. У напрямку до Гоголя. Київ.: Темпора, 2015. 468 с.
- Бенвенуто С. Зневіра. Муки байдужості. Пер. з італ. Л. Котляр, Н. Суполкіной, Львів : Видавництво Анетти Антоненко; Київ : Ніка-Центр, 2021. 200 с.
- Галета О. Нова словесність: українська література в антропологічній перспективі: наукове видання. Львів: Видавництво Українського католицького Університету, 2023. 248 с.
- Гаттон Р. Відьомство: Історія страху з давніх часів і дотепер. Пер. з англ. К. Даса, Київ: Стилет і Стилос, 2023. 472 с.
- Гоголь М. Зібрання творів у 7 т. [редкол. М.Г. Жулинський (голова) та ін.] : упоряд. П.В. Михед ; Національна академія наук України Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ : Наукова думка, 2008–2012. Т. 4 : Духовна проза, 2009. 232 с.
- Гоголь М. Зібрання творів у 7 т. [редкол. М.Г. Жулинський (голова) та ін.] : упоряд. П.В. Михед; Національна академія наук України Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ : Наукова думка, 2008–2012. Т. 6 : Духовна проза, 2010. 352 с.
- К'єркегор С. Страх і трепет. Діалектична лірика. Львів: Вид-во «Апріорі», 2025. 184 с.
- Култаєва М., Радіонова Н. Просвітницька мобільність і романтичне прискорення: Г. Сковорода та М. Гоголь (філософсько-освітні та культурно-антропологічні розвідки), монографія за наук. ред. Н. Радіонової. Київ : Вид-во «Людмила», 2023. 226 с.
- Лисий І. Філософська і мистецька культура. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2004. 368 с.
- Михед О., Михед П. Живі. Зрозуміти українську літературу. Львів : Видавництво Старого лева, 2023. 384 с.
- Радіонова Н. Піл знаком Г. Сковороди: культурний профіль і дизайн доби модерну Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди Літературознавство. Збірник наукових праць. 2025. Випуск 1(105). С. 22–39.
- Северіно Е. Сутність негілізму. Київ: Темпора, 2023. 688 с.

Шалагінов Б. Б. Класики і романтики: Штудії з історії німецької літератури XVIII–XIX століть. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2013. 440 с.

Bojanowska E. Nikolai Gogol Between Ukrainian and Russian Nationalism Harvard University Press Cambridge, Massachusetts London, 2007. 448 с.

Kristeva, J. Powers of horror. An Essay on Abjection. Translated by LEON S. ROUDIEZ, COLUMBIA UNIVERSITY PRESS New York, 1982. 219 с.

References

Ageieva V. (2025). *Za lashtunkamy imperii. Esei pro ukrainsko-rosiiski kulturni vidnosyny*. 2-he vyd., vypravlene. Kyiv: Vikhola, 371 s.

Badiou A. (2019). *Etyka. Narys pro rozuminnia zla*. Per. z fr. V. Artiukha ta A. Repy. 2-he vyd., zmin. Kyiv: Komubuk, 216 s.

Barabash Yu. (2015). *U napriamku do Hoholia*. Kyiv: Tempora, 468 s.

Benvenuto S. (2021). *Znevira. Muky baiduzhosti*. Per. z ital. L. Kotliar, N. Supolkina. Lviv: Vydavnytstvo Anetty Antonenko; Kyiv: Nika-Tsentr, 200 s.

Haleta O. (2023). *Nova slovesnist: ukrainska literatura v antropologichnii perspektyvi: naukovye vydannia*. Lviv: Vydavnytstvo Ukrainского katolytskoho Universytetu, 248 s.

Hatton R. (2024). *Vidmovstvo: Istoriia strakhu z davnikh chasiv i doteper*. Per. z anhl. K. Dysa. Kyiv: Stilet i Stylos, 472 s.

Hohol M. (2009). *Zibrannia tvoriv u 7 t.* [redkol. M.H. Zhulynskyi (holova) ta in.]: upor. P.V. Mykhed; Natsionalna akademiia nauk Ukrainy Instytut literatury im. T. H. Shevchenka. Kyiv: Naukova dumka, 2008–2012. T. 4: Dukhovna proza, 232 s.

Hohol M. (2010). *Zibrannia tvoriv u 7 t.* [redkol. M.H. Zhulynskyi (holova) ta in.]: upor. P.V. Mykhed; Natsionalna akademiia nauk Ukrainy Instytut literatury im. T. H. Shevchenka. Kyiv: Naukova dumka, 2008–2012. T. 6: Dukhovna proza, 352 s.

Kierkegaard S. (2025). *Strakh i trepet. Dialektychna liryka*. Lviv: Vyd-vo “A priori”, 184 s.

Kultaieva M., Radionova N. (2023). *Prosvitnytska mobilnist i romantychne pryskorennia: H. Skovoroda ta M. Hohol (filosofsko-osvitni ta kulturno-antropolohichni rozvidky), monohrafiia za nauk. red. N. Radionovoi*. Kyiv: Vyd-vo “Liudmyla”, 226 s.

Lysi I. (2004). *Filosofska i mystetska kultura*. Kyiv: Vyd. dim “KM Akademiia”, 368 s.

Mykhed O., Mykhed P. (2024). *Zhyvi. Zrozumity ukrainsku literaturu*. Lviv: Vydavnytstvo Staroho leva, 384 s.

Radionova N. (2025). *Pilznakom H. Skovorody: kulturnyi profil i dyzain doby modernu*. Naukovi zapysky Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody. Literaturoznavstvo (2023). Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 1(105), s. 22–39.

Severino E., 2023. *Sutnist nihilizmu*. Kyiv: Tempora, 688 s.

Shalahinov B. B. (2013). *Klasyky i romantyky: Shtudii z istorii nimetskoi literatury XVIII–XIX stolitt*. Kyiv: Vyd. dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”, 440 s.

Bojanowska E. (2007). *Nikolai Gogol Between Ukrainian and Russian Nationalism*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, 448 p.

Kristeva J. (1982). *Powers of Horror. An Essay on Abjection*. Translated by Leon S. Roudiez, Columbia University Press, New York, 219 p.

NATALIIA, RADIONOVA – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Kharkiv, Ukraine)

E-mail: radionova_natali@i.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7624-5539>

THE PHENOMENON OF THE HORRIFIC IN THE LIFE-CREATING ACTIVITY OF M. GOGOL: A PHILOSOPHICAL-ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS

Abstract

The article is devoted to the investigation of the cultural-anthropological aspects of structuring the human lifeworld, with a particular focus on the role of the horrific in the ontological structures of the personality. Special emphasis is placed on the social modifications of the phenomenon of the horrific in historical retrospect and in the framework conditions of contemporary Ukrainian society, where the horrific acquires an ontological status in models of life-creating activity during the wartime period. The study of the phenomenon of the horrific, carried out within the landscapes of the life-

creating activity of a Ukrainian existential-anthropological philosopher, and the overcoming in the public consciousness of Ukrainians of the dogmatic understanding of Gogol exclusively as a Russian writer, occurred only during the era of independence. The inner drama of M. Gogol, which revolved around the torment of searching for his own identity, is today actualized by the military aggression of the Russian Federation, directed against the statehood, freedom, independence, and the right to free choice of Ukraine, which displays all the characteristics of overt resentment. Gogol's opposition of the living/the dead, the beautiful/the horrific, becomes ever more relevant in present-day practices, as a confrontation of the Ukrainian living world against the Russian dead world. The phenomenon of the horrific is comprehended and interpreted by M. Gogol as a complex sociocultural formation, rooted in the deep layers of ethno-national being and possessing a specific way of experiencing the horrific. Gogol's philosophy of horror presents several invariants: horror as an aesthetic effect – the fear of the “revelation” of the Other within oneself or the acquisition of “forbidden knowledge”; horror as a transgression of the boundary between the living/the dead, the corporeal/the sacred; fear as the core of human experience; fear as a mechanism of marginalization, etc. The phenomenon of the horrific is explored by the author on several levels – the mystical (“Viy”), the social (“The Government Inspector”), the existential (“The Overcoat”), and the metaphysical (“Dead Souls”). The horrific appears not only in literary creativity but also in the artist's life project, as evidenced by his epistolary legacy, religious quests, and life crises, as well as attempts at self-creation, preserved in his spiritual biography and autobiographical texts. It is established that the dialectic of the beautiful and the horrific in Gogol's works is presented as the coexistence of the world of “living” and “dead” souls within the ontological perspective of the postcolonial elevation of the Ukrainian world and the personal-existential search for one's own identity. For Gogol, the comprehension of the horrific is not only a means of philosophical and literary cognition of reality but also the result of personal existential work within the practices of his own life-creation.

Key words: human, culture, life-creation, social reality, war, fear, the horrific, aggression, ethnos, nation, philosophy of resistance, M. Gogol.

© The Authors(s) 2025

This is an open access article under

The Creative Commons CC BY license

Received date 12.03.2025

Accepted date 11.04.2025

Published date 12. 05.2025

How to cite: Радіонова, Наталія. Феномен жажливого у життєтворчості М. Гоголя: філософсько-антропологічний аналіз. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 23(100). P. 101–107.

doi: <https://doi.org/10.32782/hst-2025-23-100-11>